

تدبیر حوادث جهان در شب قدر با اراده و آزادی انسان‌ها منافات ندارد

یثربی نوشت: حوادث جهان همیشه امکان تغییر دارند، زیرا هیچ جبری بر خدای قادر مطلق، حاکم نیست و خداوند همیشه می‌تواند اراده کند و در جریان حوادث جهان، دخالت داشته باشد.

یثربی نوشت: حوادث جهان همیشه امکان تغییر دارند، زیرا هیچ جبری بر خدای قادر مطلق، حاکم نیست و خداوند همیشه می‌تواند اراده کند و در جریان حوادث جهان، دخالت داشته باشد.

خبرگزاری مهر - گروه دین و اندیشه: در آیه های ۵۱- سوره قدر، از شبی فرخنده و با برکت بحث می‌شود که نام آن «قدر» است. نخست نزول قرآن را در شب قدر، خبر می‌دهد با این بیان که ما قرآن را در شب قدر فرو فرستادیم. سپس به اهمیت این شب تأکید می‌ورزد که: ای رسول من! تو چه می‌دانی که شب قدر چیست؟ به دنبال این پرسش، زبان وحی گوشه‌هایی از اهمیت شب قدر را با این بیان توضیح می‌دهد که شب قدر از هزار ماه بهتر است. در آن شب، فرشتگان وحی همراه با پیام آسمانی به زمین فرود می‌آیند و آن شب تا بامداد، سراپا امن و آسایش است.

در تفسیر این سوره، معمولاً سه مسئله را مورد بررسی قرار می‌دهند: یکی این‌که شب قدر چه نقشی در سرنوشت کائنات و انسان‌ها دارد؟ دوم این‌که شب قدر کدام شب است؟ و سوم آن‌که قرآن که در شب قدر نازل شده است، آیا آغاز نزولش شب قدر بوده یا همه‌ی آن در شب قدر نازل شده است؟ اینک درباره هر یک از این سه مسئله به توضیح بیشتر می‌پردازیم:

۱- شب قدر چه نقشی در سرنوشت کائنات و انسان‌ها دارد؟

آنچه از آیه های این سوره به دست می‌آوریم، آن است که شب قدر بسیار گران‌قدر است و از هزار ماه یعنی از حدود هشتاد و سه سال بیشتر اهمیت دارد. البته گفتن هزار ماه یا هشتاد سال، تنها به خاطر تأکید بر اهمیت این شب است و گر نه این عددهای خاص، چندان مطرح نیستند. یعنی مثلاً چنین نیست که اگر بگوییم شب قدر به اندازه صدسال یا پنجاه سال ارزش دارد، غلط باشد. بی‌تردید این شب، شبی است سرشار از معنویت و برکت و امداد غیبی و امن و آسایش.

اما این‌که تدبیر حوادث جهان و سرنوشت انسان‌ها در این شب انجام می‌پذیرد، مفسران این نکته را از کلمه «قدر» و «مَنْ كُلُّ أَمْرٍ» آیه های ۱-۴ این سوره برداشت می‌کنند؛ یعنی تقدیر و تدبیر تمام امور جهان. این مضمون در جای دیگر قرآن نیز آمده است که قرآن در شب مبارکی نازل شده است که در آن شب، هر کار استوار و هدف‌داری سامان می‌یابد. [۱] در این‌باره، روایت‌های گوناگونی هم داریم.

به نظر سامان‌دهی و تدبیر امور جهان در یکی از شب‌های سال، با دیدگاه فلاسفه درباره علم ازلی خداوند و حاکمیت نظام علیت در کائنات سازگاری ندارد، زیرا تمام حوادث جهان بر اساس نظام علیت، از آغاز تا پایان جهان در ازل و در علم ازلی خداوند، سامان یافته است و دیگر سامان‌دهی هر ساله معنی ندارد اما بر اساس دیدگاه اهل کلام و متشرعان که من نیز همین دیدگاه را قبول دارم، حوادث جهان همیشه امکان تغییر دارند، زیرا هیچ جبری بر خدای قادر مطلق، حاکم نیست و خداوند همیشه می‌تواند اراده کند و در جریان حوادث جهان، دخالت داشته باشد.

این بحث را ما به عنوان رابطه اراده خدا و قانون علیت می‌توانیم مورد بررسی قرار دهیم تا ببینیم که آیا اصالت و تقدم، با علیت است یا با اراده و مشیت خدا؟ متکلمان، اصالت را به اراده‌ی خدا می‌دهند و علیت را کمرنگ می‌سازند اما فلاسفه مسلمان، همگی اصالت را به علیت می‌دهند و علم و اراده خدا را با علیت هماهنگ می‌کنند. من دیدگاه فلاسفه را نمی‌پسندم اما هنوز تبیین روشنی از دیدگاه خود تنظیم نکرده و منتشر نساخته‌ام. به همین دلیل در اینجا نیز بیش از این بحث نمی‌کنم. علاقه‌مندان را برای آشنایی با دیدگاه اهل کلام و فلاسفه به بحثی که در گذشته داشتیم، ارجاع می‌دهم. [۲]

در اینجا سه نکته را یادآور می‌شوم: یکی این‌که به نظر من شب قدر و تدبیر حوادث جهان در آن شب، هرگز با اراده و آزادی انسان‌ها منافات ندارد. ما این موضوع را در گذشته با عنوان آزادی انسان با توجه به علم ازلی خداوند، مورد بحث و بررسی قرار داده ایم، که به آنجا مراجعه فرمایند. [۳]

دوم این‌که اگر در چنین شب‌هایی، خداوند گروهی را مورد لطف و رحمت قرار دهد، این لطف و رحمت بی‌اساس نخواهد بود. بلکه به پاداش رفتار نیک انسان‌ها خواهد بود و اگر در چنین شب‌هایی، کسی را مورد قهر قرار دهد و سرنوشت بدی برای وی رقم زند، این هم بی‌اساس و بی‌دلیل نخواهد بود، بلکه به عنوان نتیجه و کیفر رفتار آن شخص خواهد بود.

بنابراین این‌که مردم امیدوار باشند در یک شب، بدبختی آنان به خوشبختی تبدیل گردد، فکر درستی نیست. بلکه باید توجه کنند که سرنوشت خودشان را خودشان رقم می‌زنند. اگر به راه درست رفته باشند و در حد توان کوشیده باشند، خداوند نیز آنان را در چنین شب‌هایی مورد رحمت و لطف و امداد خود قرار می‌دهد و راه پیشرفتشان را باز می‌کند و آنان را از امکانات بیشتر برخوردارشان می‌سازد.

اما اگر کسی، یا مردم یک کشوری، از روی جهل و نادانی و عشق به مال و جاه، فرصت‌های خداداده را از دست بدهند و در راه پیشرفت و تکامل گام برندارند، بلکه با دست خود امکانات خدادادی خود را نیز نابود سازند، بی‌تردید چنین کسانی نباید انتظار

آن را داشته باشند که خداوند در یک شب معین در برابر فرصت سوزی‌ها و خطاکاری‌های آنان، این پاداش را به آنان ببخشد که کامیابشان گرداند و آنان را در ردیف پیشتازان و زحمت‌کشان و مردمان با عقل و تدبیر قرار دهد. چنین چیزی با هیچ منطقی سازگاری ندارد. بنابراین باید درباره این نکته مردم را آگاهی بخشید و هشدار داد.

سوم این‌که ممکن است منظور از سامان‌دهی کارها در شب قدر، سامان‌دهی تکمیلی آن‌ها نباشد، بلکه منظور زبان وحی، سامان‌دهی تشریعی کارها باشد یعنی در شب قدر، خدای بزرگ با فرستادن وحی و قرآن، نظام زندگی انسان‌ها را از هر جهت سامان می‌بخشد تا انسان‌ها بتوانند در یک جامعه عادلانه و به دور از ستم و تجاوز، بزرگ شوند و زندگی کنند و در دنیا و آخرت، خوشبخت و سعادتمند باشند. بنابراین، در شب قدر، خداوند با اراده و تدبیر خود، سرنوشت ما را رقم نمی‌زند، بلکه با هدایت و حمایت خود، ما را در جهت تنظیم یک زندگی درست یاری می‌رساند.

۲- شب قدر کدام شب است؟

با توجه به این سوره و نیز با توجه به آیه ۱۸۵ سوره‌ی بقره که می‌گوید: قرآن در ماه رمضان نازل شده است. می‌توان اطمینان یافت که شب قدر در ماه رمضان است اما کدام شب از شب‌های ماه رمضان شب قدر است، در این‌باره روایات و دیدگاه‌های متعددی داریم

شب اول، شب نیمه رمضان، شب هفدهم، شب نوزدهم و شب‌های فرد تا آخر ماه رمضان؟ احتمال داده اند که هریک از این‌ها شب قدر باشد و روایت‌های دیگری داریم که می‌گویند شب قدر در دهه سوم ماه رمضان است و به روایاتی شب بیست و یکم یا بیست و سوم یا بیست و هفتم ماه رمضان، شب قدر است. [۴] به نظر من انگیزه این‌که شب قدر، به طور دقیق معین نشده است، آن است که همین ابهام وسیله آزمونی باشد برای انسان‌ها تا معلوم شود چه کسانی در جست‌وجوی آن شب هستند و چه کسانی نیستند؟

۳- چگونگی نزول قرآن در شب قدر

قرآن که در شب قدر نازل شده است، آیا آغاز نزولش شب قدر بوده یا همه آن در شب قدر نازل شده است؟ گروهی از مفسران گفته‌اند که قرآن به صورت یکپارچه در شب قدر به آسمان دنیا آمده است، سپس به تدریج در مدت ۲۳ سال، به رسول اکرم ابلاغ شده است. من نزول یکجا و یکپارچه قرآن را درست نمی‌دانم و بر آنم که آغاز نزول قرآن در شب قدر بوده است.

بنابراین باید بعثت را در ماه رمضان بدانیم و نه در ۲۷ رجب و شاید در ۲۷ رجب، معراج رسول خدا اتفاق افتاده است نه رسالت او. ما درباره نزول یکپارچه قرآن در شب قدر یا آغاز نزولش در آن شب، پیش از این توضیح لازم را داده ایم. [۵] و نیز درباره آغاز بعثت و نزول قرآن در ماه رمضان یا در ماه رجب، نظر خود را در گذشته گفته ایم. [۶]

پی نوشتها:

[۱] - دخان/ ۳ و ۴.

[۲] - همین جلد، الرحمن/ ۲۹.

[۳] - همین تفسیر، هود/ ۱۰۵-۱۰۸.

[۴] - مجمع، نورالثقلین، نمونه و تفسیرهای دیگر.

[۵] - بقره/ ۱۸۵.

[۶] - همین تفسیر اسراء/ ۱.